

PERMANENTNÁ FORMÁCIA ABSOLVENTOV TEOLOGICKÝCH FAKÚLT

Dr.h.c. prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD.

TÉMA III: O FILOZOFICKEJ REFLEXII NÁBOŽENSTVA

Filozofia sa v dejinách ľudského myslenia javí ako intelektuálne úsilie o uchopenie základu skutočnosti. Preto sa spravidla neuspokojuje iba s „horizontálnym“ opisom sveta, ale otvára aj „vertikálnu“ dimenziu zmyslu, transcendencie a ultimátnych dôvodov. Náboženstvo v tomto horizonte vystupuje ako mimoriadne mocný kultúrny a spoločenský činiteľ. Dokázalo integrovať spoločenské, formovať civilizácie, sprostredkovať skúsenosť pokoja i „svätého nepokoja“ a zasahovať do jadra etických i existenciálnych rozhodnutí človeka. V tejto súvislosti Hlinka vystihuje vzťah náboženstva a kultúry tvrdením: „Kult je dušou kultúry.“

Náboženské myslenie bolo témou filozofickej reflexie už od predsokratovcov a postupne dalo vznik filozofii náboženstva. Tá skúma náboženstvo ako sociálny, kultúrny, psychologický a duchovný fenomén, teda jeho pôvod, štruktúru, jazyk, skúsenosť, dejinné formy a spoločenskú funkciu. Takto koncipovaná filozofia náboženstva má často „externý“ charakter, nakoľko je filozofovaním o náboženstve. K hlbšiemu porozumeniu však patrí „interná“ perspektíva, teda reflexia z náboženstva, v ktorej sa ukazuje organický prechod k teológii ako ku komplexnejšiemu typu poznania. Tým sa zároveň vyjasňuje pozícia náboženstva a filozofie. Náboženstvo sa od filozofie zásadne líši, no filozofická reflexia sa v určitých bodoch prirodzene dotýka teologických otázok.

Komplikovanosť tejto reflexie sa zvyšuje tým, že filozofia i náboženstvo zdieľajú viacero spoločných črt. Obe sa usilujú o holistický výklad človeka a sveta, pýtajú sa na posledný zmysel a na to, čo nazývajú Bohom a Absolútnom. Ich otázky sa nekončia pri opise prírody ani pri analýze poznania, ale dotýkajú sa života, hodnotovej orientácie a existenciálnej situácie človeka.

Novoveká filozofia, najmä racionalizmus a empirizmus, chcela dosiahnuť jasné a nepochybné poznanie podľa vzoru matematiky a prírodných vied. Dôsledkom bolo sebazúčenie filozofie na epistemológiu a marginalizácia metafyzických otázok ako „neriešiteľných“. Ukázalo sa však, že takýto antimetafyzický program nedokáže eliminovať fundamentálne otázky pôvodu, cieľa, zla, nekonečna a zmyslu. Už Pascal kritizoval minimalistickú ambíciu filozofie a trval na tom, že človek sa týchto otázok nemôže vzdať, lebo bez nich nedosiahne ani skutočné kognitívne uspokojenie.

V 19. a 20. storočí dochádza k obnoveniu metafyzickej potreby, či už v pozitívnej náboženskej inšpirácii, alebo v spore s náboženstvom. Náboženský horizont sa pritom ukazuje ako „zásobáreň“ základných otázok. Zároveň súčasné myslenie čelí pokušeniu scientizmu, ktorý z úspechov vedy robí ideológiu. Peacocke pripomína, že ani rozsiahle poznanie fyzikálneho a biologického sveta nevysvetľuje samotný fakt subjektivity a štruktúru prežíanej osobnej skúsenosti. Redukcionizmus („človek nie je nič viac ako...“) Frankl považuje za nebezpečnú generalizáciu, ktorá ochudobňuje ľudský zmysel a dôstojnosť. Ján Pavol II. dopĺňa, že hľadanie pravdy otvára „prístup k Tajomstvu“.

Otázka Boha sa v dejinách myslenia často spája s apofatickou tradíciou, podľa ktorej Boh je radikálne „iný“ a presahuje naše pojmy, preto sa náš jazyk musí korigovať vedomím vlastných limitov. Akvinský zdôrazňuje, že Boha nemožno „pochopiť, čo to je“, no analógia umožňuje o ňom pravdivo hovoriť bez zámienky na úplnú uchopiteľnosť. Wittgensteinova raná pozícia pripomína hranice zmysluplného jazyka, no zároveň naznačuje, že najdôležitejšie pre ľudský život presahuje to, čo možno jednoducho „vypovedať“. Rahner potom zdôvodňuje možnosť reči o Bohu skúsenosťou slobody a otvorenosťou ducha pre nepodmienený horizont. Takáto reč však predpokladá vieru a nikdy sa neuzatvára do definitívneho poznania.

V sociálnom priestore sa od 70. rokov 20. storočia pozoruje revitalizácia religiozity: nové hnutia, denominácie, prebudenia, ale aj fundamentalizmy. Desekularizačné trendy ukazujú, že modernizácia automaticky neznamená „koniec náboženstva“, ba dokonca podľa Habermasa vedú nás do doby postsekularizmu. Ako pripomína Halík, únava z tradičných foriem nemusí viesť k ateizmu, ale k difúznej religiozite či náhradným spiritualitám. Preto filozofická otázka Boha ostáva aktuálna a musí sa začať pri človeku v jeho svete, pri otázke zmyslu, hodnotách a „podstatnej transcendencii“ ľudskej existencie.

LITERATÚRA:

CORETH, E.: *Boh vo filozofickom myslení*. Bratislava : Serafín, 2008.

FRANKL, V.E.: *Vůle ke smyslu. Vybrané přednášky o logoterapii*. Brno : Cesta, 1994.

HALÍK, T.: *Vzýván i nevzýván. Evropské přednášky k filosofii a sociologii dějin křesťanství*. Praha : Lidové noviny, 2004.

HLINKA, A.: *Cesty k nekonečnu*. Řím : SÚSCM, 1970.

HRUŠKA, D.: Premeny náboženského myslenia v situácii konca veľkých metafyzických narácií. In: DANCÁK, P.A kol. D.: *Súčasný premeny náboženského myslenia*. Prešov : PU GTF, 2013.

JÁN PAVOL II.: *Fides et ratio*. Bratislava : SSV, 1998.

PAUER, J.: Náboženstvo v časoch bez Boha. In: *Filozofia* roč. 53, č.2, s. 107.

PEACOCKE A.: *Teológia pre vedecký vek*. Bratislava : Kalligram, 2009.

REMBIERZ, M.: Religia i teologia jako kontekst uprawiania filozofii. In: DRONZEK, J. (Ed.): *Boh vo filozofii 20. storočia*. Košice : KU TF, 2008, s. 124 – 140.

ROJKA, Ľ.: *Filozofická teológia*. Bratislava : TF TU, 2007.

ŠOLTÉS, R., DEMETER, M.: *Úvod do fenomenológie náboženstva vo filozoficko-teologických súvislostiach*. Prešov : GTF PU, 2013, s. 107–108.
